

Victoria Heikel och Wasa Kvinnoklubb 1909-1916

Ulla Wikander, Stockholm

Min mormor och morfar, Victoria och Gunnar Heikel, bodde i Vasa åren 1909-1919. Eftersom de dog i spanska sjukan har jag aldrig fått lära känna dem. Inte heller har jag besökt Vasa. Deras barn skingrades och min mor kom att bo i Sverige. Där har jag fastnat. En tjock bunt brev -- det flesta skrivna av Victoria Heikel till släkt i Sverige -- hamnade hos mig. Numera finns de i tryggt förvar i Åbo Akademis Handskriftsavdelning. Om jag alls kommer att skriva en bok om Victoria vet jag inte. Att försöka begripa vad hon gjorde i Kvinnoklubben i Vasa har varit spännande, inte bara för hennes skull, utan för andra engagerade kvinnor i Vasa, som jag "mött", i den historiska berättelsen och som skrivande om Kvinnoklubben.

Här alltså fragment av Wasa Kvinnoklubbs aktiviteter åren 1909 till 1916, med fokus på Victoria Heikel. Den är byggd främst på annonser och referat i *Wasabladet* och därtill på brev som skrivits av Victoria Heikel (1883-1919). Victoria, född i Skåne, var sedan 1905 gift med Gunnar Heikel (1880-1919) doktor i kemi, och föreståndare för Agrikultur- och Handelskemiska Laboratoriet i Vasa under alla dessa år. De hade fyra barn Armas (1906-1980), Inga (1908-1993), Gunnel (1911-1973) och Ulla (1915-1940).

Först en skiss över de fem första åren för Vasa Kvinnoklubb, främst som de skildrats av Anita Svensson. Klubben initierades i september 1905 av Viola Furuhjelm (1878- ?) och Sigrid Heinricius (1874-1925). Den 10 oktober blev den nya föreningens stadgar godkända. Guvernören bidrog till att den fick disponera, dvs hyra, en lokal centralt. Först senare, år 1920, anslöt Wasa kvinnoklubb till Svenska Kvinnoförbundet. Klubben hade samma värdegrund som det liberala Svenska Folkpartiet, men var oberoende. Den vände sig också till finsktalande. Sigrid Heinricius var vid grundandet 31 år gammal och gift med lektor P A Heinricius sedan 1892. De hade flyttat till Vasa från Uleåborg. Sigrid skrev i *Vasabladet*, höll föredrag och var aktiv i Marthaföreningen. Hon hade gett ut böcker under namnet Siri Hjälms. I *Vasabladet* skrev hon kanske under andra pseudonymer eller artiklar utan signatur? Hon fortsatte att vara aktiv i Kvinnoklubben. Det gjorde också den andra grundaren, Viola Furuhjelm, som blev klubbens ordförande i fyra år. Från 1903 hade hon förestått en folkbarträdgård i Brändö. Snart blev hon lärare i engelska vid svenska

fruntimmersskolan i Vasa. Där arbetade hon tills hon flyttade till Helsingfors år 1918. Hennes familj, far och flera syskon bodde i Vasa. Hon var avlägset släkt med Annie Furuhjelm. Klubbens allra första ordförande blev Hedvig Sundholm. Hon valdes i slutet av 1905 och bör ha suttit hela det följande året, alltså 1906. Viola Furuhjelm var sedan ordförande 1907 till 1910, i fyra år.

Svenska Kvinnoförbundet bildades alltså först några år efter Kvinnoklubben i Vasa, 1906/07 i Helsingfors, och det skedde efter att kvinnor i Finland fått rösträtt. Förbundet kom till i upprördhet över att så få kvinnor hade satts upp på Svenska Folkpartiets listor till det första lantdagsvalet. Ordförande i Helsingfors blev Annie Furuhjelm (1859-1937), som fortsatte som ordförande i trettio år där, till 1937. En lika uthållig ordförande fick inte Kvinnoklubben i Vasa.

Om de finska kvinnornas allmänna rösträttsmöte år 1904 går att läsa i en tidigare artikel i *Släktspejaren*. Skrivelsen dit från kvinnor i Vasa var troligen skriven av Alma Skog och Sigrid Heinricius. Den var en lång, välformulerad vädjan till mötet undertecknad av ett 40-tal kvinnor i Vasa. Det var nog i samband med detta som Sigrid Heinricius insåg vikten av att starta en särskild -- och mycket tidig! -- Kvinnoklubb i Vasa.

1909

Eftersom min mormor Victoria Heikel kom till Vasa först året 1909 (efter en misslyckad emigration till USA med sin man) är det detta år min genomgång av *Wasabladet* börjar. Det går nog att spåra program under de allra första åren med hjälp av tidningen, för klubben annonserade inte sällan sina möten där. Jag nöjer mig med att luta mig mot Anita Svenssons uppfattning att Viola Furuhjelm var ordförande detta år, och tillägger att hon nog också ledde klubben det följande året.

År 1909 hade Wasa kvinnoklubb sin lokal på Kyrkoesplanaden 11. Den hade de haft från starten i oktober 1905, då ganska snart ett dyrt piano hade köpts in. Där fanns en läsesal med tidningar, många olika (och antagligen böcker eftersom en bibliotekarie fanns med i styrelsen). Fanns där flera rum? Klubbens lokal användes också av andra föreningar, av Mathaföreningen, av Brage med flera. Där kunde hållas basarer med försäljning. Vasa svenska fruntimmersskola låg på Kyrkoesplanaden 12, alltså helt i närheten. Marthaföreningen använde Kvinnoklubbens lokal, till exempel för sitt årsmöte den 5 mars 1909. I den föreningens ledning satt Sigrid Heinricius, hon som också satt med i kvinnoklubbens styrelse i många år. Också andra höll till i lokalen. Wasa Kvinnliga

Gymnastikförening höll sitt årsmöte där en söndag i maj. Inför det årliga firandet av Barnens dag (söndag den 23 maj 1909) samlades barn och unga kvinnor som skulle skramla med insamlingsbössor eller sälja en tidning på Wasa Kvinnoklubbs lokal klockan fem på eftermiddagen torsdagen före. Vid andra tillfällen var lokalen en uppsamlingsplats där gåvor kunde lämnas in inför soaréer och bazarer.

För Kvinnoklubben höll fröken Augusta Krook (1853-1941) tisdagen den 16 mars 1909 på kvällen ett föredrag om den svenske 1700-talspoeten Anna Maria Lenngren. Föreläsaren hade nog varit klubbmedlem sedan klubben startade; hon hörde till undertecknarna av rösträttsskrivelsen. Sedan 1888 var hon föreståndare för svenska fruntimmersskolan i Vasa, där lärare i franska och handarbete. Hon var en socialt engagerad föreningsmänniska som aktivt bidragit till motståndet mot förryskningen av Finland, om vilket det stått i *Släktspejaren*.

I april 1909 gästades Wasa Kvinnoklubb av den kända djurskyddsvännen och -aktivisten fru Constance Ullner (1856-1926), hon som skrivit *Rättvisa åt djuren*. Också hon talade på kvällstid. Det var meningen att också de kvinnor som arbetade, ofta lärarinnor, skulle kunna komma. Ibland samlades Kvinnoklubben till så kallat "samkväm" utan annonserat program. De hade ju piano. Detta var en tid då all musik måste utföras på plats, så att säga. Det fanns inte något annat sätt att få höra musik eller sång. En söndagskväll i september 1909 bestod programmet av en deklamation av fru Anna Collan och en reseskildring. Kan det ha varit Anni Collan (1876-1962) den finska gymnastikpionjären, som gästade klubben? Det vill jag gärna tro.

I oktober ordnade Kvinnoklubben en soaré, det vill säga en festkväll, i Museisalen (17 okt) Den började med musik: först en ouverture av Mendelssohn, sen solosång, samt några roliga Wasakupletter framförda av "tre kaffesystrar i härliga toiletter", som avslutning en duett för piano och violin. Efter en paus framfördes melodramen Riddar Olof och älfvorna, samt Anna Charlotta Edgren-Lefflers teaterstycke "Vem är räddast?" (egentligen "Vem var räddast?") som aldrig förut spelats i Finland. En sibylla spådde dem som ville "utforska framtidens dunkel". Det var verkligen en helkväll.

Lefflers pjäs var nyligen, 1908, publicerad i *Ord & Bild*. Det var en enaktare som refuserats många år tidigare av Dramatiska Teatern i Stockholm. Den var för lättsam, för enkel. Någon med god känsla för vad

som rörde sig i tiden måste satt upp denna antagligen kvinnosaksvänliga bagatell, säkert passande för Kvinnoklubbens fest.

En buffet serverade te, kakor och frukt, samt godsaker. Allt för att få inkomster till Kvinnoklubben. Intresserade uppmanades att komma i god tid. Det kunde bli fullt i salen. I en puff inför festen i *Wasabladet* skrev "tant Malla" (kanske var det Sigrid Heinricius?) att "damer och herrar bl a få njuta scenisk konst så som den bjudes på en 'theatre intime'. ... Inkomsten från soirén blir i varje fall mycket välkommen och publiken får helt säkert roligt. Det är huvudsaken. Alla de, hvilka under Wasa Kvinnoklubbss diskussionsaftnar suttit ensamma hemma äro mycket välkomna denna gång" avslutade tant Malla, med en ironisk knorr.

Kvinnoklubben ville vara tvåspråkig. Ändå var de flesta programmen på svenska. Men en fredagskväll i oktober höll fru May/Naëmi/Ingman ett föredrag som annonserades som "mitä nykyhetki vaatii souminen naisilta" (sv. Vad krävs av den finska kvinnan i denna stund?). Efter föredraget skulle det blir "program" stod i annonsen - så detta var inte allt som bjöds den kvällen? Troligen var det diskussion efteråt. Eller pianospel och sång? Intressant är att märka att Ingman, lärare i finska och religion och grundare av den finska flickskolan, i annonsen benämndes med sitt svenska förnamn, May. Tvåspråkigheten var inte lätt att handskas med. Från 1920 blev svenskan enda språket för klubben. Inbördeskriget hade aktualiserat och infekterat språkfrågan återigen.

I november höll Kvinnoklubben sitt årsmöte. En vecka före höll fil mag Signe Strömborg ett "referat". Vad hon skulle referera fick inte den tidningsläsande veta. Men Signe Strömborg var en känd person i Vasa, ofta med i offentliga bildningssammanhang, där hon läste dikter eller sagor eller talade som svensk kultur. Kanske hennes namn var nog för att dra medlemmar till ett kvällssamkväm?

1910

Vilka satt i styrelsen år 1910? Enligt Anita Svenssons historik var Victoria Heikel ordförande redan detta år. Jag tror det knappast. Familjen var ganska nykommen till staden. Det var nog fortfarande Viola Furuhjelm?

I början av det nya året gästades Vasa av den välkända doktor Jenny af Forselles (1869-1938) som var pedagog och politiker. Hon hade doktorerat 1904 och satt i lantdagen för Svenska Folkpartiet från 1909. Samma år blev hon redaktör för kvinnotidskriften *Nutid*, som hade

grundats redan 1895. Det var en lämplig person, en aktiv kvinnosakskvinna, att bjuda in. Hon försörjde sig som lärare i svenska, tyska och historia vid Privata svenska flickskolan i Helsingfors. I Vasa höll hon två föredrag; det första på Kvinnoklubben på lördagskvällen. Den handlade, konstig nog, om kulturförhållandena under Gustav III:s tid. Ämnet hade anknytning till hennes doktorsavhandling. Men till kvinnor? Kanske. Det andra föredraget höll af Forselles på söndagskvällen på Arbetets Vänners lokal, om "kvinnorna och skyddslagstiftningen". Det sistnämnda var nog så aktuellt eftersom ett nattarbetsförbud för kvinnor hade blivit en internationell konvention år 1906 i Bern. Det blev ett ämne som Kvinnoklubben senare tog upp.

Kvinnoklubben verkade ha, eller försökte ha, en sammankomst i månaden, ibland med föredrag. I februari talade fröken Augusta Krook. De lokala förmågorna, som Krook eller Strömborg, ansåg antagligen vara lockande utan att ett ämne presenterades. I mars blev det en diskussionsafton en vanlig vardagskväll där något av Ellen Key behandlades. Victoria Heikel beundrade Ellen Key, särskilt boken *Tankebilder*. Det kan ha varit Victorias idé? Men Ellen Key var allmänt aktad i Finland och hon hade många finlandssvenska vänner, bland dem Annie Furuholm. Samtidigt var Key kontroversiell inom kvinnorörelsen. Alexandra Gripenberg, ordförande för Finsk Kvinnoförening, tyckte oerhört illa om Ellen Keys syn på bland annat kärlek och arbete. Det fanns mycket att diskutera.

Samma månad, annandag påsk, ställde Kvinnoklubben till med en barnfest i stadshussalongen från kl 17. Där bjöds på musik, på "en trevlig föreställning av Lilla Rödluvan med vargen, alltsammans både hemskt och roligt" i tre tablåer; på sången Lasse, Lasse liten; på marionett-teater; på en saga på finska om Bullerbasius; på blåklockornas och maskrosornas dans, på "påsktroll och annat till helgen hörande andligt och lekamligt gott". Kakor, glass, karameller, läskedrycker, äppel och annat fanns att köpa. Kvällen avslutades med dans. Till denna fest betalades inträde: 1:50 mark. Skolungdom kom in för 1 mk, och barn under 10 år kostade 50 penni. Om man nöjde sig med att sitta på läktaren kostade det heller inte mer än 50 penni. Denna fest var också till för ungdomar. Det stod tydligt i tidningen att "allmän dans förnöjer slutligen den danslystna ungdomen." Måhända övervakades de ungas dans av föräldrar från läktaren? Denna kväll sköttes serveringen av konsulinnan Schauman, Hulda Hoijer och Victoria Heikel. Den senare hade målat ett pojkhuvud som lottades ut. Hon målade både akvareller och oljemålningar med visst schvung men tyckte själv sällan att de dög, de där målningarna.

Men de var efterfrågade. Victoria tog inte dit sina egna barn; de var bara 4 och 2 år gamla. Hur skulle hon ha kunnat servera och sälja med dem i kjolarna? Hemma hade hon en jungfru, som tog hand om dem. Och maken Gunnar var förtjust i barn. Detta är första gången som jag ser att min mormor Victoria var aktiv för Kvinnoklubben. Hon skrev om det i ett brev och berättade där också att hon denna gång vägrat att sjunga några solonummer, något hon annars gärna gjorde i halvstora sällskap, till luta.

Mellan mars och december 1910 har jag inte hittat några annonser. De kan finnas där. *Wasabladet* är inte vidare bra microfilmad! Halvmörka sidor, svåra att tyda. Men det blev i alla fall ett (en?) "Oppsito", en onsdag (14 dec). En stor överraskning utlovades. Vi får aldrig veta vilken! Och så ännu en fest, en barn- och ungdomsfest som arrangerades i Stadshusets festsal i mellandagarna av Wasa Kvinnoklubb. Det var festtider och klubben behövde pengar. Det var bäst att passa på. I december hölls också årsmötet.

1911

Från december 1910 – dec 1911, d v s under år 1911, var Victoria Heikel säkert ordförande för Vasa Kvinnoklubb; fru Alma Skog vice ordf; den kända fru Sigrid Heinricius kassör; fru S Rosenbröijer bibliotekarie; frk U Johansson sekreterare. Övriga i styrelsen var fru B/lonnie?/ Holmström och fru S Helsingius (under året ersatt av S Savander som varit suppleant). Under detta år blev Victoria Heikel gravid och födde sitt tredje barn i mitten av oktober. Det kanske hon inte hade räknat med när hon accepterade att bli ordförande? Det barnet fick namnet Gunnel och blev senare min mor.

Ett möte i klubben hölls i slutet av februari. Programmet handlade om den svenske skalden Gustaf Fröding, som hade avlidit bara några veckor tidigare. Temat var alltså högaktuellt och allmängiltigt men inte direkt en kvinnofråga. Brages litterära sektion sammanträdde i kvinnoklubbens lokal den våren och barnkrubban i Brändö höll i mars sitt årsmöte där. Lokalen utnyttjades.

Kvinnoklubben kombinerade sitt sista möte för terminen med supé lördagen den 13 maj på Handelsgillet. Tal, deklamation och körsång utlovades. Det skulle vara ett "glatt vårens samkväm". Jag vill gärna tro att min mormor uppträdde då med sång till luta. Hon brukade tycka om det. Samtidigt väntade hon ju barn. Föranmälan till kvällen skulle göras per telefon nr 619.

Efter ett sommaruppehåll började hösten. En liten notis talar om att fröken Augusta Krook höll föredrag om Tripolis en lördagskväll i november. Det så kallade Tripoliskriget var aktuellt. *Wasabladet* hade en artikel om detta krig mellan Italien och Turkiet, vilket fortsatte in på 1912. Man befarade en "allmän brand på Balkan". Inte en kvinnofråga alltså, men en allmänpolitisk fråga i ett läge som många oroade sig för. Skulle freden i Europa kunna bevaras? Fredsfrågan ansågs av många som en kvinnofråga.

Kvinnoklubb hölls sitt årsmöte den 5 december. Vice ordföranden hovrättsrådinnan Alma Skog höll hälsningstalet. Victoria var kanske inte ens närvarande eftersom hon nyligen hade fött barn? Sekreteraren fröken U Johansson läste upp årsberättelsen. Klubben hade haft 70 medlemmar under det gångna året.

Efter revision av ekonomin och verksamheten -- mycket ordentligt tycktes det gå till, precis som det ska gå till i en förening -- fick styrelsen ansvarsfrihet. Nu valdes fröken Hulda Hoijar (1859-1925), kassör på Vasa Bank, till ordförande för 1912, fru Victoria Heikel blev viceordf. Övriga i styrelsen var fruarna Sigrid Heinricius (kassör), Alma Skog, B/lonnie?/ Holmström, S Savander (sekreterare), S Rosenbröijer (bibliotekarie) & E Ansas. Suppleanter var fruar A Dahl och O/lga?/ Cajander. Revisorer blev fruarna E Ollonqvist och H Poppius.

Årsmötet avslutades med ett samkväm efter ett föredrag av fröken Naëmi Ingman om de tjeckiska kvinnors "framstegsarbete" i Prag. Vad kan det ha handlat om? Bland tjecker fanns en växande nationalism. Man ville frigöra sig från den österrikisk-ungerska dubbelmonarkin, precis som Finland kände sig förtryckt som nation inom det tsarryska riket. Eller handlade det om fredsfrågan? Tydligt fanns intresse för vad som hände i den östra delen av Europa. Hade Naëmi Ingman, verksam som lärare och ensam igångsättare 1891 av finska flickskolan i Vasa, själv varit i Prag? Den finska flickskolan ska inte förväxlas med Wasa fruntimmersskola, också kallad Svenska fruntimmersskolan, som grundats redan 1857.

Kvinnoklubben ställde till med en bazar inför julen. Julmarknad brukar vi kalla det idag. Den hölls hela dagen den 14 december. Gåvor kunde några dagar innan lämnas till kvinnoklubbens lokal på Kyrkoesplanaden 11 eller till hovrättsrådinnan Alma Skog, som bodde på Skolhusgatan 7, granne med Victoria som bodde på Skolhusgatan 5. Det handlade om handarbeten som kvinnor fått material till av kvinnoklubben, som de

förädlade genom att sticka, virka eller sy till sådant som kunde säljas till stöd för klubbens verksamhet.

År 1912

Hulda Hoijar var alltså ordförande år 1912. Victoria var nu vice ordförande och inte fullt så ansvarig längre.

Året började med ett samkväm. Någon berättade om en resa i Skottland, man sjöng och en dikt deklamerades. Allt till "engelsk teservering".

Den 15 februari hölls ännu en bazar i Wasa Kvinnoklubbs lokal. Där såldes under fyra timmar en torsdag "vackra handarbeten och andra föremål, samt dessutom vackra allmogevävnader och kvinnliga hemslöjdsartiklar från och för Marthaföreningarna i Lappfjärd, Närpes, Yttermark och /Petalaks?/" till förmån för Österbottens svenska folkhögskolor. Alltså inte den här gången till förmån för Kvinnoklubben.

En tisdagskväll i februari ordnades "samkväm" för Kvinnoklubbens medlemmar, utan speciellt program.

En fredagskväll i mars diskuterade klubben en serie föredrag om utvecklingsläran som Gunnar Heikel hållit under hösten 1911 för Vasa Arbetarinstitut. Kanske hade de varit kontroversiella? Någon refererade serien som inledning till en diskussion. Kanske var det hans fru Victoria, klubbens vice ordförande? Hade Darwin rätt? Härstammade människan från apor? Och kvinnan, vilken var hennes biologiska uppgift? Det fanns mycket att diskutera. Säkert fanns religiösa kvinnor bland klubbens medlemmar, som fanns utvecklingsläran stötande.

En vårfest med glatt program och frukostmiddag höll Wasa Kvinnoklubb i mitten av maj i kommerserådinnan Kurténs villa på Wasklot. Man for i samlad grupp på en "utfärd" dit efter att ha stämt träff i Hovrättsparken kl 11. Det försäkrades i förannonseringen att rummen hos kommerserådinnan var uppvärmda! Den som ville veta mer kunde ringa 619 eller 215. Eftersom de flesta samkväm och föredrag inte beskrivs efteråt utan vi känner till dem bara genom annonser, vet vi ofta inte mer än så här.

Hösten 1912 kom. Den började med ett samkväm, utan program en lördagskväll klockan halv åtta på lokalen. Vilka kom till samkväm utan program? Var det en liten inre cirkel, en sådan som utbildas i de flesta föreningar?

Att Kvinnoklubbens lokal hörde till stadens stoltheter visade sig när professor Broda från Paris, intresserad av sociala frågor, besökte Vasa. Han förevisades "barntädgård, barnkrubban och arbetshemmet i Brändö, kommunala sjukhuset, sällskapsklubben, kvinnoklubben m fl" och alla dessa "väckte hans synnerliga intresse."

I november 1912 hölls ett "Socialpolitiskt föredrag" av vikt. Kvinnoklubben hade bjudit in yrkesinspektrisen, lantdagsledamoten fröken Vera Hjelt från Helsingfors. Hon talade i ett ämne som vände sig till "alla för tidens socialpolitiska strävanden intresserade medborgare och medborgarinnor," nämligen om särskild arbetarskyddslagstiftningen för kvinnor. Föredraget hölls en fredag kväll i svenska lyceets festsal. En avgift på 50 eller 25 penni betalades vid ingången.

Ett referat kom i *Wasabladet* (23 nov) Det var långt om "den internationella skyddslagstiftningen för arbetare och dess ställning till kvinnans arbete". Hjelt hade fått en stark applåd i slutet när hon hoppats att kvinnan snart skulle få rätt till självständigt arbete och frihet. Efteråt blev föredragshållaren inbjuden till samkväm på Vasa kvinnoklubb.

Men Vera Hjelt var inte nöjd med referatet, som innehöll grava missuppfattningar. Hon skrev en rättelse. Den togs in men snästes av med en anmärkning av den okände referenten: "Ordstävet 'Otack är världens lön' finner nästan alltid sin tillämpning, då man gör sig mödan att referera ett kvinnoföredrag. ... Förevarande 'rättelse' är icke värd det bläck som på densamma spillts, ty referatet innehåller precis detsamma, endast i mera koncentrerad form."(28 nov)

Kvinnoklubbens styrelse försvarade sin föredragshållare. Den ville "på det bestämdaste protestera mot det oöverlagda, mindre taktfulla sätt att uttrycka sig, som referenten tillåter sig att använda, i anledning av fröken Hjelts välbehövliga 'komplettering'. ..." En episod som säger lite om kvinnans inte alltid respekterade ställning i det offentliga.

Vera Hjelt och Victoria Heikel blev efter detta föredrag, samkvämet och ett brev, goda vänner. Hjelt besökte senare familjen Heikel, bodde ibland hos dem på Skolhusgatan 5, men oftare på hôtel Ernst, stadens finaste hotel.

Årsmötet slogs denna december ihop med en Oppsito. Det verkar som om styrelsen i stort sett valdes om. Hulda Hoijar fortsatte som ordförande och Victoria Heikel som vice ordförande.

1913

In på det nya året 1913 fortsatte Kvinnoklubben att diskutera en eventuellt ny arbetarskyddslagstiftning, som skulle innebära

särbehandling av kvinnor. De skulle inte få arbeta på natten. Kvinnoklubben tycks, liksom Vera Hjelt, ha förordat en jämlik arbetstidslagstiftning, i en tid innan åttatimmarsdagen var införd i Finland. *Wasabladet* skrev en lång artikeln -- var den kanske av Sigrid Henricius -- om den diskussion som förts av Kvinnoklubben. Artikeln -- och diskussionen? -- tycks mena att utbildning var det viktigaste, så att kvinnor blev lika kompetenta som män. Dessutom ville kvinnor ha lika lön för lika arbete. Det fanns en förhoppning att samma utbildning till yrke och till hantverk skulle lösa frågan om ojämlikheten på arbetsmarknaden. Så verkar diskussionen ha förts på Wasa kvinnoklubb.

En lördagskväll i april samlades klubben kring ett föredrag av fil mag. Signe Strömborg: "Om kvinnans kroppskultur" med diskussion. Gymnastik för kvinnor var ett hett ämne. I Helsingfors var Elli Björkstén (1870-1947) högt uppskattad och verksam för sin förändring av den stela svenska Linggymnastiken. Hon införde rörelser anpassade för kvinnor, som gjorde den finska gymnastiken berömd också i andra länder. Victoria Heikel ledde regelbundet en liten grupp arbeterskor från en fabrik i Brändö i olika dans- lek- och gymnastikövningar.

I maj drog det ihop sig till ett nytt lantdagsval. Kvinnor uppmanades att ställa upp som kandidater, eller föreslå andra kvinnor. De skulle alla samlas på Kvinnoklubbens lokal för detta.

I juli kom fröken Dagmar Neovius. Hon var Österbottens svenska kvinnors lantdagskandidat och höll föredrag både i Vasa och på orter i närheten. Hon hade valts in till fyra tidigare lantdagar och deltagit i "bevarandet och skyddandet av vår lag och rätt", en formulering som ville påminna om att hon varit aktiv under ofärdsåren i motståndet mot russifieringen. Hon var också bra på kvinnliga frågor, försäkrade signaturen H, (Henricius?) som skrev om henne i *Wasabladet*. Alla kvinnor uppmanades att komma och lyssna. Gunnar Heikel talade tillsammans med Dagmar Neovius, för hennes kandidatur, i Arbetets Vänners lokal en vardagskväll.

"Svensksinnade medborgarinnor i Vasa läns södra valkrets" skrev ett offentligt upprop till förmån för Dagmar Neovius. Hon blev trots det inte återvald, vilket sades bero på att kvinnor i Vasa röstade som sina män. Och männen i Vasatrakten röstade på lantmannapartiet.

Sommaren gick och hösten kom. Om "Djävulsstriden", talade den unge poeten Alfred Fahler på Wasa Kvinnoklubb, vid det första sammanträdet i september. Ämnet är inte så spännande som man först kan tro. En präst i svenska kyrkan hade några år tidigare sagt att han inte trodde på djävulen. Det hade anmälts till kyrkans högsta instans,

konsistoriet. Prästen frikändes. Han slapp tro på djävulen. Han fick verka ändå som präst. Mot beslutet drevs en hetsig tidningskampanj. Kvinnoklubben bjöd in en man för att berätta om detta! Var det första gången en man bjöds in? Kanske.

En gång i månaden hade Klubben ett samkväm undere året, med föredrag och diskussion, ofta med litterärt eller socialt innehåll.

En maskerad arrangerades i Folkets Hus söndagen den 19 oktober. Priser utdelades till de tre bästa maskerna. 1 mk kostade inträdet för omaskerade, bara 50 p för maskerade. Buffé fick man betala 75 p för, helst föranmäld till Olga Kuni i Brändö. Fick Kvinnoklubben större och annan publik om festen hölls på Folkets Hus? Ska det ses som ett politiskt eller ett ekonomiskt ställningstagande? Familjen Heikel ansåg sig vara liberala arbetarvänner. Kvinnoklubben kan nog karaktäriseras som socialliberal.

I mitten av december hölls sedvanligt årsmöte. Styrelsen fick ansvarsfrihet. Ordföranden Hulda Hoijar avsåg sig ett återval "på det bestämdaste" efter två år i ledningen, 1912 och 1913. Istället blev Victoria Heikel för andra gången ordförande. Hulda Hoijar tog istället på sig att vara både kassör och sekreterare.

Enligt årsberättelsen hade klubben på sin läsesal hållit 14 inhemska och utländska tidskrifter. Vilka kan de ha varit? Och hur besökt var läsesalen? Satt man där och läste? Kanske pratade och drack kaffe? Fanns där böcker att låna hem? Hur var öppettiderna? Anita Svensson nämner i sin historik från år 1995 om en 40-årshistorik som publicerades 1946. Kanske kunde den ge besked. Lokalen var tydligen en viktig plats men hur den utnyttjades känns osäkert.

1914

Fru Victoria Heikel, mor till tre ganska små barn och inte yrkesverksam, blev igen ordförande. Fröken Hulda Hoijar, fullt yrkesverksam, tog på sig att vara både kassör och sekreterare. Styrelsen bestod antagligen som förut av fru Sigrid Heinricius, fru S Savander, fru S Rosenbröijer (kanske ännu bibliotekarie?), fru Alma Skog, fru B/lonnie?/ Holmström, fru E Ansas och fru L Segerberg. Suppleanter blevo fröken A Hedberg och fru C. Bruce samt revisorer fru B. Åkerberg och fru S. Savander.

Den 11 januari, en söndag, höll Kvinnoklubben ännu en maskerad på Folkets Hus. Hade den tidigare i oktober blivit en succé? Igen utdelades

tre priser; omaskerade betalade 75 penni mot maskerade som kom undan med 50 penni. Hur ska man uppfatta att dessa maskerader arrangerades i Folkets Hus? Vad de mera folkliga? Drog de fler deltagare? Vände de sig till arbetare? Kan det kanske ha varit finska Kvinnoklubben som var arrangör av maskeraderna; det fanns också en sådan Kvinnoklubb i Vasa?

Januarimötet hade som program ett föredrag av Augusta Krook, "Ett blad ur Finlands nyaste litteratur", samt musik och en överraskning. Den enda musik som fanns var levande. Klubben hade ett piano. Det användes säkert. Victoria Heikel spelade luta och sjöng, gärna i sådana här slutna sällskap. Vad kan Augusta Krook ha presenterat som nyaste litteratur? En finlandssvensk författare jag gärna skulle hört en föreläsning om, om jag - helt anakronistiskt -- finge önska en författare så här hundra år senare, vore det något nytt av Elsa Lindberg. 1901 publicerade hon *Ann-Lis: en bok om människors barn*, som sålde bra. Gunnar Heikel hade läst den år 1912 och tyckte den var en "mycket bra bok men skall man redan förfoga över ett ganska utvecklat och förfinat känsloliv förrän man njuter av densamma". Elsa Lindberg gifte sig 1902 med en persisk prins, Mirza Riza Kahn Arfa. Som gift fortsatte hon att skriva, då böcker om Orienten.

På fastlagstisdagen samlades klubben för en god supé och glatt program. I mars (24) hölls en diskussionsafton "över det, i synnerhet för kvinnor, viktiga spørsmålet om ordnandet av makars rättsförhållande, främst i hänseende till avskaffandet av mannens målsmannaskap." Det var en het fråga i Finlands alla kvinnoföreningar. Hur skulle detta påverka till exempel "det äktenskapliga samlivet"? Ett föredrag av häradshövding K. Söderholm i Helsingfors skulle läsas upp. Alla intresserade var välkomna.

Jag har inte hittat fler möten för kvinnoklubben för 1914, vilket inte betyder att de inte hölls några. Kan någon kolla vidare i *Wasabladet*? I slutet av 1914 borde ny styrelse ha valts för år 1915? Eller gjorde kriget i världen, ökad russifiering och spänningar inom Finland att verksamheten tynade?

1915

Styrelsen för 1915 saknas /inte hittad/. Troligen åtog sig Victoria Heikel uppgiften att fortsätta att vara ordförande och ta ansvaret för att klubben lades ner. Det antyds av att hon sålde pianot, med vinst, och att hon talade på Alma Skogs 70-årsfirande i början av år 1916. Det var Victoria som lade ner Kvinnoklubben, inte Hulda Hoijar som varit ordförande åren

1912 och 1913. Och styrelsen, satt den kvar? Föreningen fortsatte in på 1915 med en för kvinnor viktig fråga, särskilt för de många medlemmarna i Kvinnoklubben som var verksamma i skolans värld.

I *Wasabladet* hade under hösten 1914 förts en debatt om vad kvinnor som lärare betydde, särskilt för pojkar. Högt kritiskt tonläge hördes från män, som ansåg att kvinnor inte kunde undervisa, inte kunde disciplinera pojkar. De började gråta om pojkarna bråkade. Antalet kvinnor som lärare borde begränsas. Lördagen den 30 jan 1915 inbjöd därför Wasa Kvinnoklubb alla intresserade till ett diskussionsmöte om "Lärarekårens förkvinnligande". Den inleddes av fröken Hanna Blomqvist (1863-1939), lärarinna vid Vasa stads svenska folkskolor, aktiv för kvinnoosaken och nykterheten.

Följande dag hade *Wasabladet* på första sidan ett referat av diskussionen. Frk Blomqvist hade sammanfattat tidningsdebatten och samlat den i fyra punkter som de församlade borde ta ställning för:

- 1) Passar kvinnor bäst som lärare för mindre barn?
- 2) Bör män vara lärare för gossar och kvinnor för flickor i skolans högre stadier?
- 3) Eftersom en allmän uppfostran är viktig i folkskolan, bör man därför där hellre ha skilda klasser och ingen samundervisning, inte ha pojkar och flickor i samma klassrum?
- 4) Om man både har samundervisning och ett "klassläraresystemet", bör då antalet kvinnliga lärare överstiga det manliga?

Detta var alltså inledningen av Blomqvist, som ville se en strukturerad diskussion. Jag har förtydligt och förenklat frågorna.

Diskussionen blev livlig. De församlade enades om ett principiellt uttalande som framhöll "att förmågan oberoende av kön bör vara bestämmande vid tillsättandet av lärartjänster". Diskussionen kom fram till att de två första punkterna var OK, men att i den tredje -- när det gällde att lära barn allmänt att uppföra sig väl -- borde man satsa på samundervisning, d v s pojkar och flickor skulle gå i samma klass. Och man borde ha klasslärare för sådana klasser. Den fjärde punkten -- som verkligen var oklar inte bara i mitt referat -- ville mötet bara skulle tas bort. Mötet hade varit välbesökt.

I maj 1915 var Dagmar Neovius igen i Vasa. På en och samma dag var hon på ett symöte med Marthaföreningen och höll hon ett föredrag på Wasa kvinnoklubb, dit utomstående också var välkomna. Dagen därpå (7 maj) höll hon offentligt "ett fängslande socialt föredrag" om "industrialismens inverkan på hemmen och samhällets förpliktelser mot det uppväxande släktet" i arrangemang av Kvinnoklubben i deras lokal.

Några dagar senare fick det föredraget stort utrymme i *Wasabladet*. Neovius menade att samhället borde stödja de industriarbetande kvinnorna med "barnkrubbor, barnträdgårdar, folkskolor, arbetshem, fortsättningskurser." Det behövdes mycket mer sådant. Barn lämnades ensamma för ofta. De behövde mer organiserad fritid. Hon ville ändra de s k arbetshemmen för fattiga barn, ställa på vilk de sattes i arbeta efter skolan. Hon ville ändra dem till något som jag förstår skulle likna dagens fritidsverksamhet: ett ställe där barn kunde läsa läxor och få spela, leka, umgås. Hon tyckte inte heller att unga kriminella skulle sitta i vuxenfängelser. Hennes tal var radikalt och handlade inte om att kvinnorna skulle stanna hemma för barnens skull. Till allt detta, menade Neovius, behövdes mer pengar, nya lagar och människor som ville ägna sig åt socialt arbete. "Föredraget belönades med starka applåder, varefter klubbmedlemmarnas och övriga närvarandes tack frambars till frk Neovius av doktorinnan V. Heikel." Sen blev det diskussion. Det gjordes jämförelser med socialt arbete i Amerika där ju Victoria bott i fyra år. Samma dag hade Neovius hållit föredrag för marthorna om Hem, seder och bruk fordomsdags. Nästa dag skulle hon till Vörå för att hålla föredrag där.

Vem var denna Dagmar Neovius (1867-1939) som Wasa Kvinnoklubb tyckte skulle vara en bra lantdagsrepresentant för dem? Hon var skolföreståndare och politiker. Från 1902, under de s k ofärdsåren, hade hon varit ordförande i den s k kvinnokagalen som stödde den passiva motståndspolitiken och bistod landsförvisade personer och deras familjer. Några år levde hon i exil i Sverige med sin bror Arvid. De smugglade in *Fria Ord* till Finland. Hon arbetade aktivt för kvinnosaken bl a i Kvinnosaksförbundet Unionen (en fristående kvinnoorganisation för främst svensktalanden) och i Martharörelsen. Hon var en av den senare organisationens grundare. Hon hade suttit för Svenska Folkpartiet i lantdagen 1907-1909, 1910, 1914. Hon och brodern, som hon bodde med, tillhörde båda vänsterflygeln, "den ungsvenska flygeln" inom SFP. Hennes bror var chefredaktör för *Nya Pressen*. I början hade Neovius representerat olika valkretsar i Åbo län; 1914 ställde hon upp för Vasa läns södra valkrets. Det rådde ett spänt förhållande mellan henne och Annie Furuhjelm, som valdes in först 1914 i lantdagen. Neovius hade ett enkelt framträdande, sades ha humor och distans. Hon var för religionsfrihet. Tillsammans med Vera Hjelt och Hedvig Sohlberg hade hon lämnat in ett lagförslag om barnskydd som först långt senare blev lag. Hon ville ha ett alkoholförbud.

Arrangemanget för Dagmar Neovius under våren 1915 tycks ha blivit det sista stora för Kvinnoklubben. Att Neovius inte blev vald måste

sedan varit en stor besvikelse och Klubben ställdes också till ansvar för att den inte kunnat mobilisera tillräckligt stöd för henne.

I maj 1915 skrev Victoria Heikel till sin syster i Paris, Filippa Gullstrand, att en "föregångskvinna var här för en vecka sen. Firades väldigt. Jag höll tal på kvkl /= kvinnoklubben/ för henne. Bravo! Men nu sover kvkl på magasin till hösten. Kanske något år framåt. Rätt åt den. Kan inte sköta sina affärer, trots sin förstklassiga ordförande." Här var Victoria självvironisk. Hon var denna ordförande som inte kunde klara av den insomnande Kvinnoklubben. Handlade det om "affärer", alltså om ekonomin? I stort sett blev klubben vilande under de kommande dramatiska åren med storstrejker, med nationell självständighet, med inbördeskrig, med en strid om statens konsitution: kungadöme eller republik.

Pianot, det älskade pianot, såldes med förtjänst. Kanske bidrog den försäljningen till en litet startkapital för klubbens nystart år 1920? Victoria skrev så sent som i december 1916 till sina föräldrar att det i Vasa var stor "efterfrågan på gamla piano. Kvinnoklubben hade ett rackligt som de för 10 år sen gav 400 mk för. Såldes det nu till 600." Tog kanske Alma Skog hand om de pengarna? Lokalen övergavs och pianot såldes hursomhelst. Kvinnoklubbens lokal på Kyrkoesplanaden 11 fick överges.

Men var Kvinnoklubben nedlagd redan 1915? När Alma Skog fyllde 70 år i februari 1916 blev hon uppväktad av representanter för Kvinnoklubben enligt *Wasabladet* (22 & 24 febr). Många var där. Många räknades upp. Alla borde nämnas. Och bland alla dessa nämndes att "Kvinnoklubben uppväktade genom fru V Heikel och frk H Hoijar med en jardiniär och tal av den förstnämnda." Dessa två kände sig fortfarande som Kvinnoklubben. Att Victoria höll talet tar jag som ett litet bevis för att hon såg sig som ordförande?

När Victoria Heikel begravdes i slutet av maj 1919, kan man i en nekrolog läsa om hennes engagemang för kvinnosaken: "För nedbrytandet av de skrankor som ännu hindra kvinnorna att nå sin fulla utveckling, åt vilket håll än deras anlag ligga, arbetade hon, liksom mannen, med iver och var under de år Vasa kvinnoklubb existerade en ständig medlem av dess direktion samt under flera år klubbens ordförande."

Källor och litteratur:

Wasabladet, på microfilm, 1909-1919, mer eller mindre noggrant genomskökt.
Nedslag i tidskrifter, t ex svenska Idun Nr 38, 16 augusti 1895.

Vera Hjelts samling, Åbo Akademis Handskriftsavdelning, Åbo (ÅAH)
Victoria Heikels samling, (ÅAH)
Aminoff-Winberg, Johanna, Mona Rautelin och Harriet Silius, *Feminister i farten. 100 år av kvinnopolitik i Svenskfinland* (antologi till Svenska Kvinnoförbundets 100årsjubileum)
Borgå: WS Bookwell 2007
Lund, Gun-Britt, "Alma Skog - För Fosterlandet", *Släktspejaren* nr 1 2017
Ramsay, Alexandra, "Den underskattade feminismen. Svenska folkpartiets kvinnliga riksdagsledamöter 1907-2006", Aminoff-Winberg 2007: 127-162.
Svensson, Anita, *Tala, kvinna! Wasa svenska kvinnoklubb 75 år*. Vasa 1995
Wikander, Ulla, *Feminism, familj och medborgarskap. Debatter på internationella kongresser om nattarbetsförbud för kvinnor 1889-1919*. Stockholm: Makadam 2006
Öhman, Berit, "Kampen om allmän och lika rösträtt i Finland", *Släktspejaren* nr 2 2017
Öhman, Berit, "Augusta Krook och kvinnornas kamp under ofärdsåren", *Släktspejaren* nr 5 2017
Östman, Ann-Catrin, "Ett svenskt systerskap och olika medborgarskap? Agrara kvinnor och kvinnoförbundets politiska agerande 1900-1940", Aminoff-Winberg 2007: 61-98
Djävulsstriden våren 1909 : en serie uttalanden om djävulen och helvetet. Stockholm: Bonnier. 1909 /ej genomläst/
vasa.kvinnoforbundet.fi/sv/om_oss/historik/
Googling för personuppgifter och liknande.